

فصلنامه

سیاست‌نامه علم و فناوری

دوره ۹ شماره ۴، زمستان ۱۳۹۸

شفافیت، مشارکت و حاکمیت باز راهکارهای نوین چابک‌سازی حاکمیت

حسین بوذرجمهری^۱

سهیلا رجایی^۲

مهدی ثنایی^۳

یاسمن هرندی^۴

چکیده

چابک‌سازی حاکمیت یکی از دل‌مشغولی‌های مهم و جدید جمهوری اسلامی ایران است. بسیاری از تحلیل‌گران تنها راه چابک‌سازی حاکمیت را کوچک‌سازی در قالب خصوصی‌سازی بخش‌های گوناگون آن می‌دانند. تجربه نشان می‌دهد که خصوصی‌سازی‌های بی‌ضابطه قدرت را، به‌جای آنکه به سمت مردم سوق دهد، به افراد و گروه‌های ویژه‌ای واگذار می‌کند که در نهایت به ایجاد الیگارشی‌ها و طبقه‌هایی بسیار قدرتمند و غیر پاسخ‌گو منجر می‌شود. امروزه، با استفاده از فناوری‌های اطلاعاتی نوین، روش‌های جدیدی برای واگذاری وظایف حاکمیتی به مردم ایجاد شده که قدرت را، به‌جای طبقات خاص، به صاحبان اصلی آن یعنی عموم مردم می‌سپارد. شفافیت و جمع‌سپاری در عرصه‌های گوناگون نمونه‌هایی از مشارکت حداکثری مردم در اداره حاکمیت است. در این مقاله تلاش شده، با بیان تجارب دیگر کشورها و مصادیق گوناگون شفافیت و جمع‌سپاری، در قالب کلی «حاکمیت باز»، راهکارهای نوینی برای افزایش مشارکت و توان مردمی در اداره حاکمیت و در نتیجه بهینه‌سازی آن ارائه شود.

واژگان کلیدی: شفافیت، مشارکت، جمع‌سپاری، حاکمیت باز، چابک‌سازی، مردم‌سالاری

تاریخ دریافت: ۱۳۹۸/۸/۱۸

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۸/۱۰/۸

مقدمه

چابک‌سازی حاکمیت از جمله موضوعات مهم و نوین جمهوری اسلامی ایران است. درباره کوچک‌سازی حاکمیت بحث‌های زیادی صورت گرفته و نظریه‌های بسیاری درباره درست‌

یا نادرستی آن ارائه شده است. کوچک‌سازی حاکمیت قطعاً نباید هدف در نظر گرفته شود. هدف چابک‌سازی حاکمیت است، به‌گونه‌ای که بدنه سنگین و بزرگ آن مانع کار نباشد. اگر

۱. دانشجوی دکتری سیاست‌گذاری سلامت، اندیشکده شفافیت برای ایران (نویسنده مسئول)؛ H.bouzarjomehri@gmail.com

۲. دانشجوی کارشناسی ارشد اقتصاد بهداشت، اندیشکده شفافیت برای ایران

۳. دانشجوی دکتری سیاست‌گذاری علم و فناوری، اندیشکده شفافیت برای ایران

۴. دانشجوی دکتری حرفه‌ای داروسازی، اندیشکده شفافیت برای ایران

ارتباطی (فاوا)»،^۱ راه‌های جدیدی برای مشارکت‌دادن مردم در امور و واگذاری وظایف حاکمیتی به مردم ایجاد شده است که قدرت را به‌جای طبقات خاص به صاحبان اصلی آن، یعنی عموم مردم، می‌سپارد. شفافیت و جمع‌سپاری در عرصه‌های گوناگون نمونه‌هایی از مشارکت حداکثری مردم در اداره حاکمیت است. در این مقاله تلاش شده، با بیان تجربیات دیگر کشورها و مصادیق گوناگون شفافیت و جمع‌سپاری، در قالب کلی «حاکمیت باز»، راهکارهای نوینی برای افزایش مشارکت و توان مردمی در اداره حاکمیت ارائه شود.

۱. حاکمیت باز چیست؟

طی پانزده سال گذشته، برای پرورش و هدایت خلاقیت افراد در گروه‌ها، روش‌های جدیدی در شبکه جهانی وب ایجاد شده و مدل‌های کسب‌وکار قابل‌اتکایی به‌وجود آمده که درحال دگرگون‌سازی اقتصاد است. اگرچه شبکه جهانی وب سبب تضعیف شرکت‌های رسانه‌ای و نرم‌افزاری قدیمی شده، درعین حال قدرت عظیم رویکردی جدید را آشکار کرده است که وب دو^۲ شناخته می‌شود (Lathrop and Ruma, 2010). وب یک به نسلی از اینترنت گفته می‌شود که در آن صاحبان پایگاه‌های اینترنتی مطالب خود را منتشر می‌کنند و مردم فقط نظاره‌گرند. اما وب دو که انقلابی در شبکه اینترنت به‌شمار می‌رود، مشارکت گسترده مردم در تولید محتوا را میسر ساخته است. به‌طور خلاصه، راز موفقیت شرکت‌های پیشگامی همچون گوگل، آمازون، ای‌بی، ویکی‌پدیا، فیس‌بوک و توییتر این است که هر یک، به روش خاص خود، آموخته‌اند که چگونه قدرت کاربران‌شان را به سمت ارتقای ارزش و حتی فراتر از آن به خلق مشترک محصولات پیشنهادیشان هدایت کنند (ibid).

وب گسترش یافته و با به‌کارگیری نوآوری و همکاری به سوی حل مشکلات کشورها پیش می‌رود. این درحالی است که بسیاری از رهبران حکومت‌ها، با افزایش مسائل پیش روی خود و نبود منابع کافی برای رسیدگی به همه آن‌ها، به این نتیجه رسیده‌اند که نه‌تنها می‌توانند از فناوری وب دو در انتخابات بهره‌برند، بلکه این فناوری آن‌ها را در انجام بهتر کارها یاری می‌کند. ازاین‌رو بسیاری این جنبش را جنبش حاکمیت دو می‌نامند (ibid).

حاکمیت دو به چه معنی است؟ همچون اصطلاح وب دو، حاکمیت دو نیز مثل آفتاب‌پرستی است که هر دم رنگی به خود می‌گیرد؛ مردم به دنبال معنی حقیقی آن‌اند و در هر معنایی که دوست دارند آن را به‌کار می‌برند. برخی بر این نظرند که این عبارت به معنی استفاده سازمان‌های دولتی از رسانه‌های اجتماعی

کوچک‌سازی حاکمیت راهی برای چابک‌سازی فرض شود، باز هم نباید خصوصی‌سازی تنها راه کوچک‌سازی در نظر گرفته شود؛ زیرا کوچک‌سازی مشارکت‌دادن مردم در امور است و خصوصی‌سازی فقط یکی از راه‌های مشارکت مردم است. تجارب گوناگون نشان می‌دهد که خصوصی‌سازی‌های بی‌ضابطه قدرت را به سمت مردم سوق نمی‌دهد، بلکه آن را به افراد و گروه‌های ویژه‌ای واگذار می‌کند که در نهایت الیگارش‌ها و طبقه‌هایی بسیار قدرتمند و غیر پاسخ‌گو پدید می‌آورد؛ همان‌گونه که تجربه خصوصی‌سازی در چین و شوروی این واقعیت را نشان می‌دهد (کلاین، ۱۳۹۰، ص ۲۷۷).

حزب کمونیست می‌خواست عرصه اقتصاد را به روی مالکیت خصوصی بگشاید و درعین حال قدرت را همچنان در چنگ خود نگه دارد. بنابر توصیه فریدمن، وقتی دارایی‌های دولتی چوب حراج می‌خورند، مسئولان حزبی یعنی الیگارش‌ها قدرت در این کشورها در اول صف معاملات پرسود خواهند بود و بهترین معاملات را به‌دست خواهند آورد. طبق این نسخه «گذار» فریدمن، همان کسانی که در نظام کمونیستی دولت را در کنترل خود داشتند، در نظام سرمایه‌داری نیز دولت را کنترل خواهند کرد، ضمن اینکه از زندگی به‌مراتب بهتری برخوردار خواهند بود (همان‌جا). موج اصلاحات و سیاست درهای باز چین این کشور را برای تقریباً همه شرکت‌های چندملیتی به بیگارخانه جهان تبدیل کرد. هیچ کشوری شرایطی سودآورتر از چین پیشنهاد نمی‌کرد: مالیات‌ها و تعرفه‌های ناچیز وارداتی، مسئولان فاسد و رشوه‌گیر و بالاتر از همه، نیروی کار ارزان و فراوانی که به‌سبب هراس از سرکوب‌های خشن، تا سال‌های سال، دست‌مزد مناسب یا حتی ایجاد ابتدایی‌ترین ضوابط ایمنی در محل کار را درخواست نمی‌کرد. برای سرمایه‌گذاری خارجی و حزب، این توافقی برد-برد بود. طبق پژوهشی در سال ۲۰۰۶، ۹۰ درصد از میلیارد‌های چین فرزندان مسئولان حزب کمونیست چین بودند (همان، ص ۲۸۴).

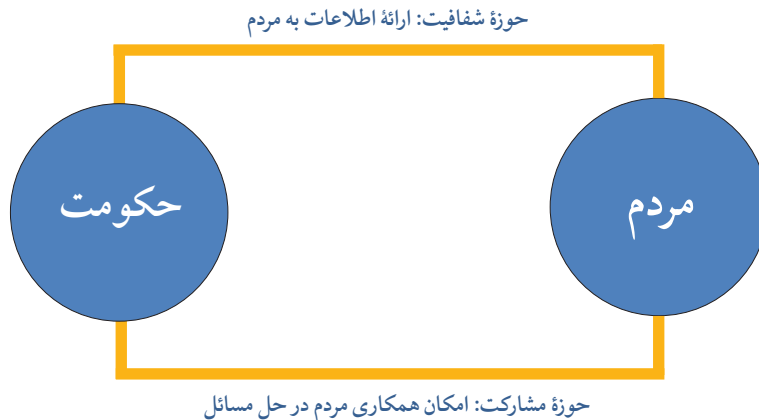
اهمیت مشارکت مردم برای بهبود و مقاوم‌سازی اقتصاد کشور به حدی است که اولویت نخست سیاست‌های اقتصاد مقاومتی ابلاغ‌شده از سوی مقام معظم رهبری به این مهم می‌پردازد:

«تأمین شرایط و فعال‌سازی کلیه امکانات و منابع مالی و سرمایه‌های انسانی و علمی کشور به‌منظور توسعه کارآفرینی و به حداکثر رساندن مشارکت آحاد جامعه در فعالیت‌های اقتصادی با تسهیل و تشویق همکاری‌های جمعی و تأکید بر ارتقای درآمد و نقش طبقات کم‌درآمد و متوسط» (خامنه‌ای، ۱۳۹۲).

همان‌طور که گفته شد، خصوصی‌سازی یکی از راه‌های تحقق مشارکت است. امروزه، با به‌کارگیری «فناوری‌های اطلاعاتی و

1. Information & Communication Technologies (ICT)

2. Web 2.0

شکل ۱: مدل مفهومی حاکمیت باز

نسخه‌ای از وب بود که مردم در آن فقط نظاره‌گر اینترنت بودند و در آن مشارکت نداشتند یا مشارکت حداقلی داشتند. به همین نسبت، در نسخه اول حاکمیت نیز مردم فقط نظاره‌گر حاکمیت‌اند و در آن مشارکت حداقلی دارند. این گام در حاکمیت، گام شفافیت است. به این ترتیب، شفافیت زیرساخت حاکمیت باز است. ابتدا باید درهای حاکمیت به روی مردم باز باشد تا بتواند اتفاقات درون آن را مشاهده کنند و مشکلات و ایرادات را ببینند. نسخه دوم حاکمیت، همچون وب دو، در بردارنده مشارکت گسترده مردم است؛ به این ترتیب که درهای حاکمیت به روی مردم باز است تا آن‌ها بتوانند ایده‌ها، نظرها و راهکارهای خود را به دست حاکمیت برسانند و در حل مشکلات جامعه سهیم باشند. بنابراین، حاکمیت باز هم شفافیت و هم مشارکت حداکثری مردم در امور را دربر دارد (شکل ۱).

۱-۱. شفافیت و داده باز

شفافیت چیست؟ امید (۱۳۸۱) شفافیت را «ویژگی هر چیز لطیف و نازک که از پشت آن اشیای دیگر نمایان باشند، مانند بلور و شیشه» بیان می‌کند. شفافیت برابر با واژه انگلیسی Transparency است. ریشه لاتینی آن واژه *transparere* است که از دو بخش تشکیل شده است: *trans-* به معنی درون (through) و *parere* به معنی آشکار است (Online Etymology Dictionary, 2000). شفاف و شیشه‌ای نور را از خود عبور می‌دهد و به نوعی اطلاعات را از فرستنده به گیرنده انتقال می‌دهد و موجب می‌شود بیننده اطلاعات را دریافت کند. با الهام از ویژگی شفافیت در اجسام، مفهوم شفافیت به ادبیات حاکمیت نیز وارد شده است که به معنی امکان مشاهده اتفاقات درون نهادهای قدرت است؛ یعنی شفافیت حق مردم برای دسترسی به اطلاعات عمومی است.

چرا شفافیت لازم است؟ شفافیت پیامدهای گسترده‌ای دارد و ابتدا برای مبارزه با فساد در حاکمیت‌ها مطرح شد. مبارزه با فساد نخستین و روشن‌ترین پیامد شفافیت است. شفافیت پیامدهای

است. در نظر برخی دیگر به معنی شفافیت دولتی است، به ویژه وقتی پای رابط‌های برنامه‌نویسی^۱ داده دولتی در میان باشد. عده‌ای دیگر آن را ترکیبی از پردازش ابری^۲، ویکی‌ها^۳، جمع‌سپاری^۴، برنامه‌های موبایل، برنامه‌های ترکیبی تحت وب^۵، رقابت‌های بین توسعه‌دهندگان نرم‌افزار یا همه فرآیندهای دیگر وب دو می‌دانند که در حاکمیت به کار گرفته می‌شوند. همه این طرز فکرها بسیار مهم‌اند، ولی به نظر می‌آید که هیچ‌کدام به عمق مسئله راه نیافته‌اند. حاکمیت دو به معنی شکافته شدن مفهوم حاکمیت تا عمق آن و تصویرسازی از حاکمیت همچون روز اول آن است. در این تصویرسازی دوباره درمی‌یابیم که حاکمیت سازوکاری برای اقدام جمعی است. ما دور هم جمع می‌شویم، قانون می‌گذاریم، مالیات می‌پردازیم و نهاد حاکمیت را ایجاد می‌کنیم تا مشکلاتی را مدیریت کنیم که شخصاً قادر به حل آن‌ها نیستیم و حل آن‌ها انگیزه مشترک ماست (ibid).

مفهوم حاکمیت باز، به تعبیری نسخه دوم حاکمیت، به بازبودن درهای حاکمیت به روی مردم اشاره دارد. به این ترتیب که مردم بتوانند اتفاقات درون حاکمیت را مشاهده کنند و در آن مشارکت داشته باشند. همانند وب دو که پس از وب یک ظهور کرد، حاکمیت دو نیز پس از حاکمیت یک واقع می‌شود. وب یک

۱. Application Programming Interface (APIs). به صورت خلاصه، رابط برنامه‌نویسی رابط بین یک کتابخانه یا سیستم‌عامل و برنامه‌هایی است که از آن تقاضای سرویس می‌کنند. رابط کارکردهایی را تعریف می‌کند که کتابخانه یا سیستم‌عامل می‌تواند ارائه دهد و مفهومی مجرد است. این کارکردها سپس در قالب یک نرم‌افزار یا کتابخانه پیاده‌سازی می‌شوند. به عبارت ساده‌تر، رابط برنامه‌نویسی مجموعه‌توابعی است که یک برنامه می‌تواند از یک برنامه دیگر فرا بخواند.

۲. Cloud Computing، مدل رایانشی بر پایه شبکه‌های رایانه‌ای مانند اینترنت است که الگویی تازه برای عرضه، مصرف و تحویل خدمات رایانشی (شامل زیرساخت، نرم‌افزار، بستر، و سایر منابع رایانشی) با به‌کارگیری شبکه ارائه می‌کند.

۳. سایت‌هایی با قابلیت ویرایش از سوی کاربرانشان

4. Crowdsourcing (crowd + outsourcing)

5. Mashups

می‌کند؛ زیرا اتصال مردم با حاکمیت، همچون هر نوع اتصال انسانی، از جنس «ارتباط» است و ارتباط بستر انتقال «اطلاعات» است. پس بدیهی است که فناوری‌های «اطلاعاتی و ارتباطی» نقش بسزایی در این ارتباط داشته باشند. اما فراتر از آن، این ابزارهای جدید توانسته‌اند ارتباط حاکمیت و مردم را به‌گونه‌ای ریشه‌ای تغییر دهند که بسیاری از ساختارهای حاکمیت در آینده یا نقش خود را ازدست خواهند داد یا تغییر خواهند یافت. زیرا ساختارها و نهادهای حاکمیت با توجه به امکانات و اقتضانات زمان خود طراحی و ساخته شده‌اند و امکانات امروزی بسیاری از محدودیت‌های گذشته را از بین برده است.

امروزه حاکمیت باید اطلاعات دریافتی از شهروندان را سرمایه ملی بداند. شهروندان امروزی بیش از هر زمان دیگری با هم ارتباط دارند و مهارت و اشتیاق فراوانی برای حل مشکلات ملی و محلی خود دارند. مردم توانمند می‌شوند تا بتوانند برای ایجاد رویکردی بهتر در اداره جامعه و حکومت نوآوری کنند (Lathrop and Ruma, 2010). در این رویکرد، حاکمیت به‌مثابه تسهیل‌گر و قاعده‌گذار خواهد بود که امکان مشارکت و فعالیت مردم را فراهم می‌سازد.

۲. حاکمیت باز چگونه به تغییر ساختارهای حاکمیت می‌انجامد؟

با توجه به تعریف ارائه‌شده از حاکمیت باز، امکان مشارکت مردم در بسیاری از وظایف حاکمیت فراهم شده است. برای مثال، اگر جایگاه «عارضه‌یابی و اولویت‌بندی اهداف و مشکلات»، «ارائه راهکارها، انتخاب راه و برنامه‌ریزی»، «اجرا»، «نظارت بر حسن اجرا»، «ارزیابی اقدامات و فرایندها» برای حاکمیت تعریف شود، مردم می‌توانند از راه ابزارهای نوین فاوا در آن‌ها مشارکت مستقیم داشته باشند.

۲-۱. عارضه‌یابی و اولویت‌بندی اهداف و مشکلات

اگر حاکمیت درگاه‌های رسمی و واحدی^۲ برای ارتباط مردم با حاکمیت ایجاد کند و مردم بتوانند از آن راه مشکلات خود را به گوش حاکمیت برسانند، بسیاری از عارضه‌ها از سوی مردم شناسایی می‌شود. اگر درخواست مردمی گزارش فساد یا خطایی باشد، حاکمیت باید حتماً به آن رسیدگی کند؛ اما اگر گزارش فساد یا خطا نباشد و جنبه طرح مسئله داشته باشد، رسیدگی یک نهاد متمرکز به تمامی درخواست‌های مردم بسیار دشوار خواهد بود. دیگر کشورها برای اولویت‌بندی درخواست‌ها نیز از مشارکت مردم بهره گرفته و درخواست‌های مردم را به رأی عمومی می‌گذارند. بنابراین، درخواست‌های با رأی بیشتر سریع‌تر پیگیری می‌شود.

دیگری نیز دارد، همچون بهبود عملکرد و کیفیت، ارتقای کارایی، افزایش پاسخ‌گویی، افزایش اعتماد عمومی به حاکمیت و نهادهای قدرت.

شفافیت چگونه ممکن است؟ چگونگی انتشار اطلاعات مبحث گسترده‌ای است که در قالب «داده‌باز» و «استانداردهای ارائه اطلاعات» شناخته می‌شود. شاید بتوان گفت امروزه مهم‌ترین مباحث حول محور چگونگی ایجاد شفافیت است. شفافیت همواره اهمیت خاصی در حاکمیت داشته، اما امروزه و با ظهور ابزارهای فاوا به مرحله جدیدی وارد شده است. پیش از این، ابزارها و رسانه‌هایی همچون روزنامه و رادیو و تلویزیون شفافیت نهادهای قدرت را نشان می‌دادند، اما با ظهور فناوری‌های مبتنی بر شبکه انقلابی در حوزه شفافیت رخ داده است. به‌طور خلاصه، ابزارهای نوین فاوا این امکان را فراهم آورده که اطلاعات به‌صورت داده‌باز منتشر شوند؛ یعنی از راه سامانه‌های مبتنی بر شبکه (وب)، به‌موقع، رایگان، همیشه و برای همه در دسترس و قابل بازنشر باشند. داده یا اطلاعاتی باز محسوب می‌شود که بتوان بدون محدودیت به آن دسترسی یافت، از آن بهره برد و آن را بازنشر داد (Montana, 2019a). در حالت ایده‌آل، چنین داده‌هایی باید در قالب‌هایی ارائه شوند که برای انسان (مانند PDF, DOC, HTML) و ماشین (مانند JSON CSV, RDF, XMP) خوانش‌پذیر باشند.

۲-۱. مشارکت و جمع‌سپاری

چیستی و چرایی مشارکت مردم در حاکمیت به اندازه‌ای بدیهی می‌نماید که باید برای مشارکت‌ندادن مردم در حاکمیت دلیل آورده شود. درباره چگونگی و نحوه مشارکت مردم در حاکمیت مباحث عمده‌ای وجود دارد. جمع‌سپاری ترکیبی از دو واژه جمعیت و برون‌سپاری به معنی برون‌سپاری به انبوه مردم است. جمع‌سپاری نوعی برون‌سپاری به عموم مردم ناشناس است، نه به شرکت‌ها یا سازمان‌های خاص و شناخته‌شده. ناشناس به این معنی که یک شرکت نباید جمعیت مخاطب خویش را بسازد (حبیبی، ۱۳۹۰).

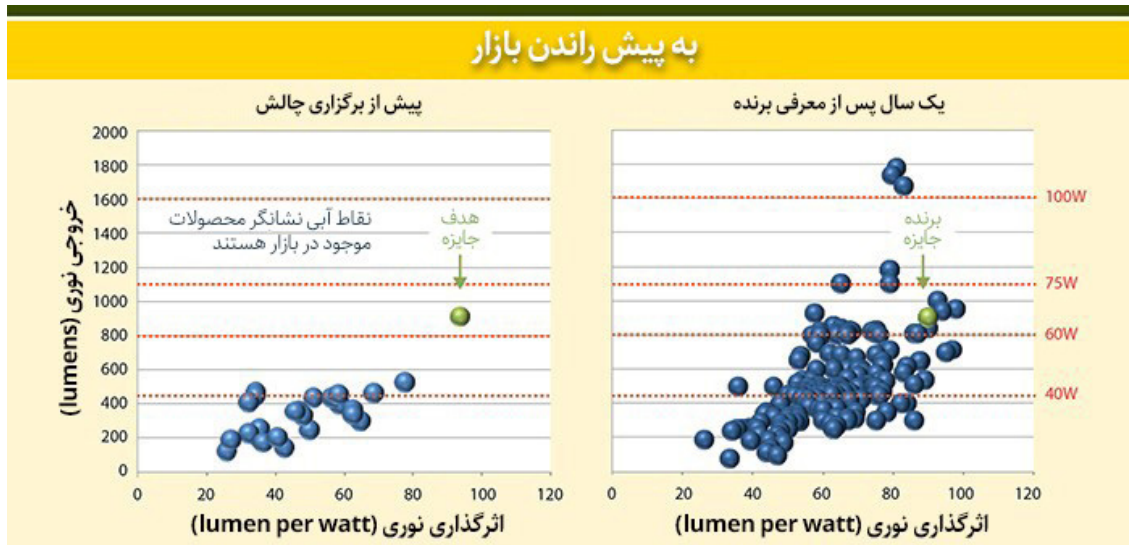
پیش از ظهور ابزارهای نوین فاوا، امکان مشارکت انبوه مردم در امور وجود نداشت و فقط برون‌سپاری معنی می‌یافت. اما امروزه ابزارهای جدید امکان حضور و مشارکت مستمر توده مردم را در امور فراهم ساخته است. همان‌طور که در ادامه اشاره خواهد شد، مهم‌ترین فعالیت‌های حاکمیت را فرایندهای مشاوره، برنامه‌ریزی، تصمیم‌گیری و به‌صورت خلاصه، فعالیت‌های ارتباطی و اطلاعاتی دربر می‌گیرد. از این‌رو، با ابزارهای جدید فاوا، امکان مشارکت مردم در بسیاری از امور حاکمیت ممکن شده است.

۳-۱. حاکمیت به‌مثابه بستر^۱

همان‌طور که ابزارهای نوین فاوا ارتباطات فردی و اجتماعی انسان‌ها را دگرگون ساخته، ارتباط مردم با حاکمیت را نیز متحول

2. Single Window

1. Government as a Platform (GaaP)

شکل ۲: این دو نمودار از دو مقطع زمانی قبل و بعد از چالش بیانگر پیشرفت چشمگیر بین سال‌های ۲۰۰۸-۲۰۰۹ تا اواخر سال ۲۰۱۲ است. تا پیش از این چالش هیچ محصولی نزدیک به نقطه هدف جایزه نبود، اما در اواخر سال ۲۰۱۲ تعداد فزاینده‌ای از محصولات حدنصاب سطح جایزه روشنایی را کسب کرده‌اند.

گشوده می‌شود. در نهایت، حتی برای ارزیابی و انتخاب راهکارها نیز می‌توان از نظر مردم و نخبگان بهره برد. برای نمونه می‌توان به پایگاه «شهر دموکراتیک»^۵ اشاره کرد که در سال ۲۰۰۹ در برزیل با بودجه‌ای نزدیک به ۳۰ هزار دلار تأسیس شد. هدف از تأسیس این پایگاه ایجاد بستری بر پایه مشارکت شهروندان بیان شده است تا از راه هوش جمعی راه‌حل‌هایی نوآورانه برای حل مسائل شهری یافته شود (رحمتی، ۱۳۹۵).

۳-۲. اجرا

مشارکت مردم در مقوله اجرا کمتر امکان‌پذیر است. مجری در نهایت گروه مشخصی است، اما در انتخاب مجریان نیز امکان شفافیت و برقراری شرایط یکسان برای همه وجود دارد. در واقع مناقصه‌های دولتی باید از راه پایگاه‌های اینترنتی به اطلاع مردم رسانده شود تا همه بتوانند در صورت امکان در آن‌ها شرکت کنند. همچنین قراردادها برای مردم شفاف شود تا امکان فساد در آن‌ها کاهش یابد. اما فراتر از آن، جمع‌سپاری و چالش^۶ نیز می‌تواند مؤثر باشد. برای نمونه می‌توان به مسابقه‌ای در پایگاه دولتی چالش^۷ در امریکا اشاره کرد. یکی از مسابقات بسیار موفق در این پایگاه «جایزه روشنایی»^۸ است که به توسعه و ترویج نوآوری در صنعت چراغ اختصاص دارد (ثنائی، ۱۳۹۴). در یکی از این مسابقات، هدفی برای طراحی چراغ خاصی مبتنی بر ترکیبی از

برای نمونه می‌توان به درخواست‌نویسی^۱ در انگلستان اشاره کرد که از راه سامانه‌ای تحت پایگاه اینترنتی پارلمان انگلستان در دسترس است. با این سازوکار، تمامی شهروندان انگلستان می‌توانند درخواست یا عریضه‌ای را برای پارلمان ارسال کنند. چنانچه ۱۰ هزار نفر دیگر از این درخواست حمایت کنند، دولت و پارلمان انگلستان خود را موظف می‌دانند تا به این درخواست پاسخ دهند (مرادی، ۱۳۹۴ الف). سازوکارهای مشابهی در کشورهای ایالات متحده^۲ و کانادا^۳ وجود دارد (ثنائی، ۱۳۹۴ الف؛ مرادی، ۱۳۹۵).

۲-۲. ارائه راهکار، انتخاب راه و برنامه‌ریزی

همانند عارضه‌یابی، در این جایگاه نیز مردم می‌توانند راهکارهای خود را به صورت درخواست برای حاکمیت ارسال کنند. اما فراتر از آن، حاکمیت می‌تواند مشکلات و مسائل خود را بر روی شبکه قرار دهد و برای بهترین راهکارهای پیشنهادی مردم جایزه تعیین کند. در واقع، نه تنها مردم می‌توانند مشکلات را مطرح کنند و برای آن راهکار ارائه دهند، حاکمیت نیز می‌تواند مشکلات خود را برای مردم بیان کند و از آن‌ها راهکار بخواهد. به این ترتیب، مردم بهترین راهکارهای خود را برای حاکمیت ارسال می‌کنند و علاوه بر اینکه حاکمیت مردم را در حل مسائل خود مشارکت داده، از نیروی نخبگان نیز برای حل مسائل بهره برده است و راهی برای نخبه‌یابی به وجود آمده است. از طرف دیگر، راهی برای اشتغال نخبگان

5. <http://www.cidadedemocratica.org.br>

6. Challenge

7. <http://challenge.gov>

8. Lighting Prize\ L. Prize

1. Petition

2. <https://petition.parliament.uk>

3. <https://petitions.whitehouse.gov>

4. <https://petitions.parl.gc.ca>

جزئیات گواهی‌نامه مالکیتش معطل مانده، حال‌آنکه روند درست این فرایند حدود پنج روز طول می‌کشد. او فقط پنجاه دقیقه بعد از ثبت گزارش خود در «لاپور» جوابیه‌ای از طرف سامانه دریافت کرد که می‌تواند گواهی‌نامه مالکیت خود را تغییر دهد. این روایت و روایت‌های مشابه توانسته است اعتماد مردم اندونزی به لاپور را افزایش دهد و آن‌ها را به داشتن کشوری بدون فساد امیدوار کند (همان‌جا).

۴-۲. ارزیابی اقدامات و فرایندها

همانند ارائه راهکار برای حل مشکلات، می‌توان از خرد جمعی و به‌ویژه نظر‌نخبگان برای ارزیابی اقدامات صورت‌گرفته و سیاست‌گذاری برای اقدامات آینده بهره برد. حاکمیت باز نیازمند مشارکت شهروندان و دخالت آن‌ها در سیاست‌گذاری و حاکمیت است (Montana, 2019b).

همان‌طور که مشاهده شد، حاکمیت می‌تواند در جایگاه‌های گوناگون از گزارش‌ها، درخواست‌ها، نظرها و مشورت عموم مردم بهره ببرد. این مهم با ظهور ابزارهای نوین فاوا، اینترنت و شبکه‌های گوناگون میسر شده است. پیش از این، به علت ناممکن بودن اجرای «مردم‌سالاری مستقیم» و استفاده همیشگی از نظر مردم، از رابطه نمایندگی استفاده می‌شد؛ به این ترتیب که مردم هرچند سال یک‌بار نمایندگانی را انتخاب می‌کردند تا در مسائل گوناگون مشورت و اظهارنظر کنند، مانند آنچه در شوراهای و مجلس شورای اسلامی اتفاق می‌افتد. اما امروزه ملت‌ها نشان داده‌اند که فقط به مشارکت در دولت از راه انتخابات دوره‌ای قانع نمی‌شوند (ibid)، زیرا با استفاده از ابزارهای نوین فاوا به راحتی می‌توان همه‌پرسی‌ها را سامان‌دهی کرد و رابطه نمایندگی را به حداقل رساند؛ یعنی حاکمیت بدون واسطه و مستقیم با مردم گفت‌وگو کند و از نظر و مشورت آنان بهره‌مند شود. بدین ترتیب، با کمک ابزارهای فناوری‌های نوین فاوا «مردم‌سالاری مستقیم» ممکن شده و مفهوم حاکمیت، به همین نسبت، دستخوش تغییرات بنیادین می‌شود. حاکمیت، در عوض آنکه به جای مردم بفهمد، فکر کند، تصمیم بگیرد، اجرا و نظارت کند، بسیاری از این امور را به مردم واگذار می‌کند و خود نقش تسهیل‌گر را ایفا می‌نماید. با وجود اینکه تصمیم‌گیری نهایی و اجرا در بسیاری از مسائل پیچیده و کلان در نهایت بر عهده حاکمیت خواهد بود، اما در بسیاری از امور روزمره و خرد مسئولیت از دوش حاکمیت برداشته می‌شود. به این ترتیب، حاکمیت فرصت بیشتری برای امور پیچیده‌تر و کلان خواهد داشت. شایان ذکر است که در حال حاضر بیشتر مشغله‌ها و درگیری‌های حاکمیت را مسائل خرد تشکیل می‌دهد. برای نمونه می‌توان به تغییر ساختارهای زیر‌نگاهی افکند:

– ساختارهای نظارتی و مبارزه با تخلف و فساد

بیشتر هزینه‌ها و انرژی ساختارهای مبارزه با فساد به نظارت

«میزان روشنایی» و «کارایی نوری»^۱ تعریف شده است. در سمت چپ شکل ۲ می‌توانید وضعیت ترکیبی لامپ‌های موجود در بازار و نیز هدف تعیین‌شده «جایزه روشنایی» را مشاهده کنید. در سمت راست، وضعیت چراغ‌های تولیدشده و به عبارتی افزایش سطح توانمندی بازار مشاهده می‌شود؛ بدین معنی که طراحی این جایزه توانسته است صنعت تولید چراغ را دگرگون سازد. بدیهی به نظر می‌رسد جایزه ۱۵ میلیون دلاری این مسابقه، با صرفه‌جویی در مصرف انرژی که از این تحول در صنعت ایجاد می‌شود، به سرعت جبران شده باشد (U.S. Department of Energy, 2011). در ژانویه ۲۰۱۴، جایزه «نوآوری در دولت امریکا»^۲ از میان بیش از ششصد نامزد به سایت دولتی چالش تعلق گرفت. این جایزه هر دو سال یک‌بار از سوی «مرکز آش برای حکمرانی دموکراتیک و نوآوری»^۳ از دانشکده حکمرانی دانشگاه هاروارد اعطا می‌شود (Gavel, 2014).

۳-۲. نظارت بر حسن اجرا

نظارت یکی از مهم‌ترین مشارکت‌های مردمی است که می‌توان آن را جایگزین بسیاری از وظایف نظارتی حاکمیت کرد. بر ای نمونه، سازمان حاکمیت باز اندونزی^۴ سامانه «لاپور»^۵ را در این کشور راه‌اندازی کرده است. شهروندان اندونزیایی می‌توانند از راه پایگاه اینترنتی، نرم‌افزار گوشی هوشمند یا پیامک تلفن همراه وقوع هرگونه خطا یا فساد را گزارش دهند. لاپور، که در زبان اندونزیایی به معنی «گزارش» است، نام سامانه‌ای است که در آن نه‌تنها گزارش فساد ثبت می‌شود، بلکه پذیرنده گزارش‌هایی از ایرادات اجرایی و حتی برخوردهای نادرست سازمان‌ها و مأموران خدمات عمومی در کشور است. از آنجاکه همیشه دسترسی به اینترنت وجود ندارد، سامانه یک شماره چهاررقمی پیامکی را نیز معرفی کرده است تا شهروندان بتوانند گزارش خود را به آسانی ارسال کنند. همچنین، برای کسانی که از گوشی‌های هوشمند استفاده می‌کنند، نرم‌افزار سیستم‌عامل‌های اندروید و آی‌اواس نیز طراحی شده است. کاربرد از راه این نرم‌افزار می‌تواند تصویر یا کلیپی را که از تخلف ضبط کرده است در سامانه قرار دهد. با این تدبیر، هر گوشی همراه به دوربین مخفی تبدیل می‌شود که بلافاصله تخلفات را به گوش سازمان ناظر می‌رساند. مطابق آمار سامانه، حدود ۵۰ درصد از کاربران به وسیله گوشی‌های همراه گزارش فرستاده‌اند (مرادی، ۱۳۹۴ب). تا به حال چندین روایت موفقیت‌آمیز درباره سامانه لاپور گفته شده است. مثلاً فردی گزارش داده که دو ماه برای تغییر در

1. Luminous Efficacy

2. Innovations in American Government Award

3. Ash Center for Democratic Governance and Innovation

4. Open Government Indonesia (opengovindonesia.org)

5. <https://www.lapor.go.id>

جدول ۱: فهرست تجربیات بررسی شده در مقاله (به ترتیب ذکر در متن)

شماره	کشور	عنوان	پیوند
۱	انگلستان	درخواست‌نویسی برای پارلمان	https://petition.parliament.uk
۲	امریکا	درخواست‌نویسی برای دولت	https://petitions.whitehouse.gov
۳	کانادا	درخواست‌نویسی برای پارلمان	https://petitions.parl.gc.ca
۴	برزیل	شهر دموکراتیک: مشارکت عمومی برای حل مسائل شهری	http://www.cidadedemocratica.org.br
۵	امریکا	چالش عمومی برای حل مسائل حاکمیت	http://challenge.gov
۶	اندونزی	نظارت عمومی و گزارش فساد و خطا	https://www.lapor.go.id
۷	هندوستان	نظارت عمومی و گزارش رشوه	http://www.ipaidabribe.com

نتیجه‌گیری

در جهان پیچیده امروز، داده‌های ورودی شهروندان منبع مهمی برای سیاست‌گذاری به‌شمار می‌رود. تصمیم‌گیری خوب نیازمند دانش، تجربه، دیدگاه و ارزش‌های عموم مردم است. اجرای تصمیمات مهم به رضایت و حمایت شهروندان بستگی دارد. اعتماد به‌راحتی از دست می‌رود، مگر اینکه شهروندان در تصمیمات مشارکت داشته باشند و آن‌ها را درک کنند (OECD, 2009). مردم جهان مدت‌هاست نشان داده‌اند که به مشارکت در حاکمیت از طریق انتخابات دوره‌ای قانع نمی‌شوند و از کنترل تصمیمات عمومی و تصمیم‌گیری عده‌ای از نخبگان سیاسی و اقتصادی مأیوس شده‌اند. مشارکت خوب شهروندان مقبولیت حاکمیت، اجرای موفق سیاست‌ها و دستیابی به خروجی‌های اجتماعی را پشتیبانی می‌کند. مشارکت‌ندادن مردم در تصمیم‌گیری‌ها ممکن است به تصمیمات نادرست و مشارکت‌نکردن آن‌ها در اجرای تصمیمات منجر شود (Brodie et al., 2011).

با بازشدن درهای حاکمیت به روی مردم، به‌گونه‌ای که هم اطلاعات و مسائل حاکمیت با ارائه به مردم شفاف شود و هم امکان مشارکت مردم فراهم شود، بسیاری از ساختارها و نهادهای حاکمیت تغییر می‌یابند، حذف می‌شوند یا نقش‌های جدیدی می‌گیرند و نهادهای جدیدی به‌وجود می‌آید. در مجموع، بسیاری از وظایف مشورتی و نظارتی و به‌طورکلی اطلاعاتی حاکمیت به مردم واگذار خواهد شد. حاکمیت، در این جایگاه جدید، بستری خواهد بود که امکان مشارکت مردم در حاکمیت را تسهیل و قواعد آن را تنظیم خواهد کرد. این امکان با ظهور ابزارهای نوین فاوا فراهم شده و افق‌های جدیدی را پیش روی اندیشمندان قرار داده است. با ظهور عصر اطلاعات و ارتباطات، تغییرات به‌نحوی بنیادین بر حاکمیت‌ها تأثیر گذاشته‌اند که برخی از صاحب‌نظران از

بر تخلفات و فسادهای خرد تعلق دارد. در صورتی که می‌توان این نظارت‌ها را با استفاده از سامانه‌های مبتنی بر شبکه به مردم سپرد. به‌این‌ترتیب، سازمان‌های مبارزه با فساد به کشف تخلفات و فسادهای پیچیده‌تر می‌پردازند. سامانه لاپور نمونه‌ای از سامانه‌های نظارت مردمی است. به‌علاوه، می‌توان به تجربه هندوستان و سامانه «من رشوه پرداخت کرده‌ام»^۱ اشاره کرد. افرادی که مجبور شده‌اند رشوه بپردازند، افرادی که به هر نحوی در برابر رشوه مقاومت کرده‌اند و نیز افرادی که با یک مأمور دولتی درستکار روبرو شده‌اند گزارش خود را در این سامانه ثبت می‌کنند (ثنائی، ۱۳۹۴ج). در این سامانه، گزارش شفاف رشوه‌های پرداخت‌شده در کشور هند به عموم مردم ارائه می‌شود. بدین‌ترتیب، سالم‌ترین و ناسالم‌ترین ایالت‌ها (استان‌ها) و سازمان‌ها مشخص می‌شود و ابزاری برای فشار اجتماعی در مقابله با فساد فراهم می‌گردد.

– شوراها و مجلس شورای اسلامی

همان‌طور که گفته شد، هدف اصلی از ایجاد شوراها بهره‌مندی از نظر مردم بوده که به علت نبود امکانات امروزی، رابطه نمایندگی برقرار شده است. اما امروزه می‌توان مستقیم با مردم مشورت کرد. به‌نظر می‌رسد شوراها و مجلس شورای اسلامی در آینده نقش تسهیل‌گر و قاعده‌گذار (بستر)^۲ داشته باشد، به‌نحوی که با ساختارها و هزینه‌های بسیار کمتر از نظر مردم و نخبگان بهره‌بردار و تصمیمات نهایی را اتخاذ کند. با توجه به بودجه عمومی مجلس و ساعات جلسات علنی، هزینه اداره هر دقیقه مجلس شورای اسلامی حدود ۳۰۰ میلیون تومان برآورد می‌شود (فلاح‌پیشه، ۱۳۹۵). بسیاری از هزینه‌های اضافی با مشارکت مستقیم مردم کاهش می‌یابد و حتی با طراحی مدل‌های تجاری برای سامانه‌های مشارکت مردمی می‌توان آن‌ها را درآمدزا کرد.

1. <http://www.ipaidabribe.com>

2. Platform

شفافیت برای ایران. بازیابی در ۶ مهر ۱۳۹۵ از <http://old.TP4.ir/post/85>.

ثنائی، مهدی (۱۳۹۴ج). «جمع‌سپاری و شفافیت، به‌منظور مبارزه با رشوه». اندیشکده شفافیت برای ایران. بازیابی در ۲۸ شهریور ۱۳۹۵ از <http://old.TP4.ir/post/97>

حبیبی، حمیدرضا (۱۳۹۰). استفاده از جمع‌سپاری برای تجاریسازی ایده‌ها، محصولات و خدمات در کسب‌وکارها. پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه تهران.

خامنه‌ای، علی (۱۳۹۲). سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی. بازیابی در ۶ مهر ۱۳۹۵ از <http://farsi.khamenei.ir/news-content?id=25370>

رحمتی، م. (۱۳۹۵). «شفافیت، راهکاری برای استفاده از هوش جمعی». اندیشکده شفافیت برای ایران. بازیابی در ۶ مهر ۱۳۹۵ از <http://old.TP4.ir/post/313>

عمید، حسن (۱۳۸۱). فرهنگ فارسی عمید. تهران: انتشارات امیرکبیر.

فلاح‌پیشه، حشمت‌الله (۱۳۹۵). «هر دقیقه اداره مجلس ۳۰۰ میلیون تومان هزینه دارد». همشهری آنلاین. بازیابی در ۷ مهر ۱۳۹۵ از <https://www.hamshahronline.ir/news/347830>

کلاین، نانومی (۱۳۹۰). دکترین شوک: ظهور سرمایه‌داری فاجعه. ترجمه خلیل (مهرداد) شهبای و میرعماد نبوی. تهران: نشر کتاب آه، چاپ سوم.

مرادی، محمدحسین (۱۳۹۴الف). «عریضه بنویسید، پاسخ بگیرید». اندیشکده شفافیت برای ایران. بازیابی در ۲۷ شهریور ۱۳۹۵ از <http://old.TP4.ir/post/199>

مرادی، محمدحسین (۱۳۹۴ب). «گزارش فساد در اندونزی: لاپور». اندیشکده شفافیت برای ایران. بازیابی در ۲۸ شهریور ۱۳۹۵ از <http://old.tp4.ir/post/205>

مرادی، محمدحسین (۱۳۹۵). «عریضه‌نویسی در پارلمان کانادا». اندیشکده شفافیت برای ایران. بازیابی در ۲۸ شهریور ۱۳۹۵ از <http://old.TP4.ir/post/352>

Brodie, E., Hughes, T., Jochum, V., Miller, S., Ockenden, N. and Warburton, D. (2011). *Pathways through participation*. Retrieved from <https://www.involve.org.uk/resources/publications/project-reports/pathways-through-participation>.

Gavel, D. (2014). *GSA's Challenge.gov Earns Harvard Innovation Award*. Retrieved 2016-07-27 from <https://www.hks.harvard.edu/news-events/news/press-releases/gsa%E2%80%99s-challenge.gov-earns-harvard-innovation-award>.

Lathrop, D. and Ruma, L. (2010). *Open government: Collaboration, transparency, and participation in practice*. United States: O'Reilly Media, Inc.

این تغییرات با عنوان نسخه دوم حاکمیت^۱ یاد می‌کنند (O'Reilly, 2009). در جدول ۱، فهرست تجربیات بین‌المللی مذکور آورده شده است.

با توجه به آنچه گفته شد، برای اجرا و اعمال این سیاست‌ها و اتخاذ این رویکرد در ایران، در نظر گرفتن تمامی ابعاد آن و پیچیدگی‌های نظام سیاسی و بازیگران آن ضرورت دارد. بدیهی است که حرکت به سوی «مردم‌سالاری مستقیم» و تعمیق جایگاه مردم در حاکمیت نیازمند سال‌ها تلاش و اندیشه خواهد بود. پیش از هرگونه پیشنهاد سیاستی و اجرایی، باید مطالعات سیاسی - اجتماعی کافی در این باره صورت گیرد، جریان اجتماعی لازم به راه افتد و ظرفیت پذیرش و اقدام در این جهت در بدنه‌های سیاسی - اجتماعی کشور ایجاد شود. با این حال، می‌توان با اقدامات عملی و ابتدایی همچون به‌کارگیری سامانه‌هایی مانند «درخواست‌نویسی مردم برای دولت یا مجلس» به سمت اجرایی شدن این سیاست پیش رفت تا مطالبات مردم از دولت یا مجلس به شیوه‌ای نظام‌مند و سازمان‌یافته به اطلاع مسئولان رسانده شود و تمرین‌هایی مقدماتی برای ارتباط مستقیم و گسترده بدنه‌های حاکمیتی با مردم انجام شود. اجرای این سیاست‌ها به‌ویژه از طریق مجلس شورای اسلامی در جایگاه نماینده مردم در قانونگذاری و اصلی‌ترین نماد مردم‌سالاری را می‌توان اولویت ممکن و اجرایی در کشور در نظر گرفت. به‌کارگیری تدریجی این نوآوری‌های حاکمیتی گام‌هایی ساده و کاربردی را برای پیمودن این مسیر در پیش پای مسئولان نظام جمهوری اسلامی خواهد گذاشت.

پیشنهادها

به پژوهشگران و محققان پیشنهاد می‌شود، با رویکردهای آینده‌پژوهی، به ترسیم آینده حاکمیت با کمک ابزارهای نوین فاوا بپردازند، جایگاه ساختارهای حاکمیتی آینده را ترسیم کنند و رابطه حاکمیت و مردم را بازطراحی نمایند. برای مثال، مجلس شورای اسلامی در آینده چه ساختاری خواهد داشت و چگونه در حاکمیت باز ایفای نقش خواهد کرد؟ در حاکمیت باز ساختارهای نظارتی سه قوه به چه شکل خواهد بود؟ دولت و وزارتخانه‌ها در حاکمیت باز چگونه تغییر خواهند کرد؟

منابع

ثنائی، مهدی (۱۳۹۴الف). «تجربه ایالات متحده: صدای مردم در حکومت (سامانه WeThePeople)». اندیشکده شفافیت برای ایران. بازیابی در ۲۷ شهریور ۱۳۹۵ از <http://old.TP4.ir/post.89>

ثنائی، مهدی (۱۳۹۴ب). «تجربه ایالات متحده: ورود نوآوری باز به عرصه حکومت‌داری: سایت دولتی چالش (Challenge.gov)». اندیشکده

Montana, R (2019a). *Open Government Guide: Citizen engagement*. Retrieved 2019-04-20 from <http://www.opengovguide.com/topics/citizen-engagement>

Montana, R (2019b). *Open Government Guide: Open government data*. Retrieved 2019-04-20 from <http://www.opengovguide.com/topics/open-government-data>

OECD (2009). *Focus on Citizens: public engagement for better policy and services: Organisation for Economic Co-operation and Development*.

Online Etymology Dictionary (2000). Retrieved 2016-09-18 from www.etymonline.com.

O'Reilly, T. (2009). *Gov 2.0: The promise of innovation*. Retrieved April, 10, 2012 from <https://www.oreilly.com/tim/gov2/> or <https://www.forbes.com/2009/08/10/government-internet-software-technology-breakthroughs-oreilly.html#6dbada893b7b>.

U.S. Department of Energy. (2011) *60W Replacement Competition*. Retrieved 2019-04-20 from <https://web.archive.org/web/20110511223010/http://www.lightingprize.org/index>.

Transparency, E-Participation, and Open Government New Methods for Government Rightsizing and Agility

Hossein Bouzarjomehri
Soheila Rajaie
Mehdi Sanaei
Yasaman Herandi

Abstract

The government agility is one of the most important challenges in the Islamic Republic of Iran. Many analysts claim that the only way for government agility is downsizing of government in the form of privatization. However, many experiences indicate that privatization may give power to certain groups instead of directing it to the people. Therefore, it leads to rising powerful and unresponsive groups and oligarchies. Today by using recent information technology developments, methods have made for transferring government duties to the people that give the power to its main owners, which means all the people instead of certain groups. Transparency and crowdsourcing in different fields are samples of people's maximum participation in governance. This study aims to present new methods for increasing participation and power of people in government and finally optimizing government, this can be achieved by reviewing countries experiences and different samples of transparency, crowdsourcing, and open government.

Keywords: Transparency, E-Participation, Crowdsourcing, Open Government, Direct Democracy, Rightsizing, Agility.